

PhD Микола І. Лукянченко

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка

ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я У ПРИЗМІ ПЕДАГОГІКИ ЗДОРОВ'Я

Резюме

В статті раскрыта сутність терміна «общественное здоровье», проанализировані теоретические основи даного поняття сквозь призму педагогіки здоров'я. Выявлені фактори ризика, впливаючі на качество здоров'я. Определено место педагогіки здоров'я в процесі формування культури здоров'я населення.

Ключевые слова

общественное здоровье, образ жизни, социально-экономические условия, педагогика здоровья, экологическое воспитание

Abstract

The essence of the term "public health" has been revealed the theoretical basis of this concept through the prism of health education has been, analysed. The risk factors that affect on the quality of public health have been shown. The place of health education in the process of cultural health's formation has been determined.

Keywords

public health, lifestyle, socio-economic conditions, health education, environmental education

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями

Ключовою у державній політиці є потреба суспільства у збереженні та зміцненні здоров'я особистості, оскільки саме стан здоров'я населення вказує на економічне зростання країни, підвищення рівня благополуччя і добробуту народу. Зокрема у вітчизняному законодавстві вказується на те, що охорона здоров'я населення є пріоритетним напрямом державної діяльності, головним чинником у розвитку народу України (ст. 4 Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [1]). Згідно цього Закону суспільство несе відповідальність за стан суспільного здоров'я, оскільки держава не в змозі повністю піклуватися про стан здоров'я своїх громадян через галузь охорони здоров'я. Водночас, більшість українського населення покладає обов'язки із збереження здоров'я саме на державу. Така позиція сприяє недбалому відношенню до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

У багатьох розвинених країнах, у рамках державної політики охорони здоров'я, успішно реалізується концепція "відповідального самолікування", що базується на формуванні у своїх громадян потреби вести здоровий спосіб життя, бути відповідальним за власне здоров'я та здоров'я своїх

близьких [2; 8]. Тобто така система охорони здоров'я орієнтується не на лікування хвороб, а на їх профілактику через формування навичок здорового способу життя та культури здоров'я населення. Формування культури збереження здоров'я особистості повинно стати метою соціальної політики у сфері охорони здоров'я та реалізовуватися через освітню галузь, зокрема педагогіку здоров'я

У сучасних умовах швидкої трансформації суспільного життя здоров'я є не тільки функціональним станом організму, що забезпечує тривалість життя, фізичну та розумову працездатність особистості, але й, водночас, являється засобом у досягненні поставленої мети та успіху загалом.

Зміна якості суспільного здоров'я не є ізольованим процесом, оскільки вона взаємозв'язана з поступальним розвитком суспільства в цілому. Покращення умов життя, удосконалення технологій, які полегшують працю та побут людей, впровадження в практику інноваційних методик щодо лікування різних видів хвороб та профілактики захворювань сприяють підвищенню рівня здоров'я людей. Можна констатувати, що чим вищий рівень здоров'я населення, тим вищий соціальне й економічне благополуччя країни. Отже, одним із важливих показників соціально-економічних змін у державі є суспільне здоров'я, формування якого повинно починатися ще у дитячому віці і тривати упродовж усього життя.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких розглядалась дана проблема. Вивчення проблеми здоров'я населення у працях вітчизняних (Е. Булич, В. Горащук, [5] Л. Жаліло, О. Кучірко, І. Муравов, І. Солоненко, В. Чаплигін, А. Щедрина) та зарубіжних (В. Казначеев, Н. Куїнджі [9], В. Мерфі, Л. Фрід, Г. Царегородцев [20]) науковців дозволяє виявити, що здоров'я визначається ними не тільки як медико-біологічна, а й як соціально-педагогічна категорія. У зв'язку з цим, Г. Апанасенко [3], Г. Зайцев, В. Канеп, Ю. Лісіцин [11], О. Міхєнко, В. Оржеховська, Є. Спирін та ін. поєднують у своїх роботах медичні, педагогічні, психологічні, філософські, соціологічні підходи до вивчення суспільного здоров'я.

Мета статті – розкрити теоретичні аспекти громадянського здоров'я крізь призму педагогіки здоров'я, вказати фактори, які впливають на його якість.

Основний виклад матеріалу

Аналіз останніх публікацій засвідчив, що не існує єдиного підходу до визначення суспільного здоров'я. Воно, водночас, є комплексною інтегративною категорією, яка поєднує у собі індивідуальні рівні здоров'я кожної особистості, що функціонує у даному суспільстві і разом із тим відображає життєздатність суспільства як окремого соціального організму. Відповідно до цього, необхідно з'ясувати сутність поняття "суспільного здоров'я" з метою кращого аналізу процесів, які визначають стан здоров'я населення.

Як зазначає російський вчений В. Казначеев, суспільне здоров'я являє собою процес соціально-історичного розвитку окремої соціальної групи, а також еволюцію соціально-природної, антропологічної й екологічної життєздатності населення упродовж поколінь [7, с. 46].

У працях Д. Венедиктова [4] та Г.Царегородцева [20] суспільне здоров'я визначається як здоров'я груп (віково-статевих, соціальних, професіональних) населення, що мешкає на певних територіях, у різних регіонах, країнах. Інакше кажучи, суспільне здоров'я – це якісна характеристика життя, оцінка гармонії і динамічної рівноваги населення з оточуючим природним і соціальним середовищем.

На думку Ю. Лісіцина, суспільне здоров'я слід розглядати як продукт життєдіяльності суспільства, що поєднує в собі увесь спектр впливу соціальних, психологічних, економічних, екологічних чинників на членів суспільства. Водночас, суспільне здоров'я має й зворотний вплив на суспільні процеси: від його рівня значною мірою залежать економічні ресурси, фізичний, духовний і моральний потенціал суспільства [11;12]. Згідно даного трактування, суспільне здоров'я можна охарактеризувати статистичними показниками фізичного, соціального й духовного розвитку населення, його активної життєдіяльності, що має значний вплив на державну політику.

Як видно з наведених вище визначень поняття “суспільного здоров'я”, ці дефініції різняться у своєму визначенні даної категорії. Окрім того, вони не мають підґрунтя для виміру й оцінки здоров'я населення, якісної її характеристики. Саме тому, застосовуючи різні підходи до оцінювання суспільного здоров'я, важко отримати достовірні результати та правильно організувати процес формування здоров'я громадян.

Оскільки поняття “суспільного здоров'я” є багатоаспектним і складним для інтерпретування, то й немає єдиного підходу для його оцінки. Так, у медико-статистичних дослідженнях [6, 16] для визначення стану здоров'я населення використовуються такі показники:

- смертність, дитяча смертність, середня й очікувана тривалість життя, втрачені роки в результаті передчасної смерті;
- захворюваність із короткочасною і довготривалою втратою працездатності, втрачені роки активного життя у результаті інвалідності, показники фізичного розвитку.

З огляду соціально-економічних досліджень [15; 19] оцінка здоров'я громадян проходить за такими критеріями:

- медичні (зазначені вище);
- соціального благополуччя (демографічна ситуація, спосіб життя, соціально-гігієнічні показники);
- психічного благополуччя (психологічний мікроклімат, частота виникнення невротичних станів, стресів, психічні хвороби).

Виходячи з даних критеріїв оцінювання суспільного здоров'я, можна відзначити, що проблеми визначення його якості безпосередньо залежать від проблем життєвого рівня населення. У сучасних реаліях рівень життя,

насамперед, визначається соціальним захистом населення, рівнем освіти і культури, забезпеченням людей основними матеріальними та духовними благами, соціально-медичними нормами. Важливим показником високого рівня благополуччя населення є свідоме і дбайливе ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Системна робота у школі з питань, пов'язаних зі здоров'ям учнів, що є характерною саме для педагогіки здоров'я, уможлиблює багатоаспектний підхід до формування гармонійно розвиненої особистості, підвищення рівня її компетентності за допомогою формування вмінь володіння засобами діяльності, активної участі у процесі оздоровчого виховання.

Ззацікавлення населення проблемами індивідуального здоров'я, їх свідомо орієнтація на здоровий спосіб життя вказує на високу культуру кожної особистості, яка співіснує у даному суспільстві і входить до єдиного соціального організму [14, с.131]. Таким чином, суспільне здоров'я можна вважати основною ознакою природного стану людської спільноти, що відображає сукупність індивідуальних особливостей кожної людини, а також здатність усієї спільноти у конкретних умовах виконувати свої соціальні й біологічні функції.

Конкретні причини, обставини, умови, які найбільше впливають на якість здоров'я людини та спільноти загалом визначаються науковцями як "фактори ризику" [10; 13]. Вплив як окремих факторів, так і їх сукупності на рівень здоров'я населення є визначальним у формуванні суспільного здоров'я. Ю. Лісіцин запропонував згрупувати фактори ризику у декілька блоків, визначивши при цьому, що зовнішні фактори мають більший вплив на здоров'я людей, ніж внутрішні [13].

До першої групи факторів ризику відноситься спосіб життя людини та соціально-економічні умови (шкідливі умови праці, незадовільні побутові умови та матеріальне становище, стресові ситуації, нестійкі сімейні відносини та ін.). Сюди також належать і шкідливі звички особистості, які вона здобула на певних етапах свого життя: вживання алкоголю, наркотиків, паління, гіподинамія, зловживання медикаментами тощо.

До другої групи належать якість зовнішнього середовища та природних умов (забруднення повітря, води, ґрунтів, шкідливі виробничі умови, радіаційні та магнітні випромінювання, різкі атмосферні зміни тощо).

У третій блок факторів ризику Ю. Лісіцин виокремив генетичні фактори – схильність до спадкових хвороб та дегенеративних захворювань (наприклад рак, цукровий діабет, лейкемія).

Четвертий блок складає діяльність служб охорони здоров'я. Тут йдеться про неефективність профілактичних заходів, низьку якість медичної допомоги, її повільність при наданні необхідної допомоги.

На основі даного аналізу можна зробити висновок, що соціально-економічні умови, спосіб життя людини та стан навколишнього середовища є ключовими у визначенні рівня суспільного здоров'я. Зазначимо, що при оцінці рівня суспільного здоров'я беруться до уваги умови життя, до яких зараховують й спосіб життя. Однак між цими поняттями існує різниця. Так,

умови життя – це сукупність природних, соціально-економічних, культурних, виробничих й інших факторів, що необхідні для збереження здоров'я людини. Своєю чергою, спосіб життя трактується як сталий спосіб життєдіяльності особистості, що сформувався в конкретних суспільних, економічних й екологічних умовах [18., с.18]. Стає очевидно, що зовнішні фактори опосередковано впливають на спосіб життя людини, тоді як його вибір залежить від особистості, від її культури та життєвої позиції. Залежно від того, який спосіб життя веде людина, вона може зашкодити або, навпаки, принести користь своєму здоров'ю.

Формування навичок здорового способу життя особистості повинно стати пріоритетним напрямом в освітній діяльності. Організація життєдіяльності школярів в позиції збереження й зміцнення здоров'я сприяє формуванню у них культури здоров'я, що є складовою частиною загальної культури особистості. Застосування набутих навичок здорового способу життя кожною особистістю в суспільному житті дозволяє оцінити загальний рівень культури здоров'я населення.

Однак, слід відзначити і важливість класового елемента у формуванні суспільного здоров'я. Головним чинником нерівності у здоров'ї населення виступають соціально-економічні відмінності, зокрема матеріальне становище людини. Від її економічних можливостей багато в чому залежить використання ресурсів суспільства для збереження і зміцнення здоров'я (здорове харчування, кваліфікована медична діагностика, фізична активність, відпочинок). Саме відмінності в умовах життя людей призводять до різних можливостей адаптації організму до фізичних і психологічних навантажень та здатністю їм протистояти.

Суттєвий вплив на стан суспільного здоров'я має навколишнє середовище. По відношенню до людини воно виконує три основні функції:

- економічну – забезпечує сільське господарство необхідними ресурсами;
- біологічну – забезпечує фізичне здоров'я особистості;
- соціальну – впливає на духовний розвиток суспільства.

Техногенні катастрофи, забруднення повітря, води, ґрунтів, руйнування природної екосистеми, урбанізація, зміна кліматичних умов сприяють появі нових факторів ризику. На сучасному етапі особливу роль у руйнуванні суспільного здоров'я відіграють антропогенні фактори. До них відносяться хімічні забруднення, високий радіаційний фон, вимирання тварин і рослин, забруднення океанів, морів, річок тощо. У зв'язку з цим сфера суспільного здоров'я повинна вирішувати низку екологічних проблем, до яких відносяться енергетичні й ресурсні обмеження, раціональне використання сільськогосподарських угідь, зниження рівня промислового забруднення, швидкий темп урбанізації. Тому завданням держави є розробка нормативно-правової бази для збереження довкілля, а завданням суспільства – сформувати екологічну поміркованість громадян для охорони навколишнього середовища.

З точки зору педагогіки здоров'я, сучасна екологічна ситуація вимагає перегляду певних норм поведінки особистості у відносинах з природою, формування у неї екологічної свідомості. Екологічне виховання передбачає вироблення в учнів цілісної системи «суспільство-природа», сприяє готовності особистості до конкретних дій щодо охорони природи, раціонального використання природних ресурсів. Таким чином, формування екологічної культури особистості сприятиме збереженню навколишнього середовища.

Стан здоров'я населення визначається також і етнокультурним фактором. Оскільки культура кожного етносу має свою систему цінностей, до якої входять такі ключові поняття, як родина, здоров'я, знання, освіта, то й розуміння цих категорій інтерпретується ними по-різному [17, с. 157]. Різні національні традиції, звичаї, домінуючі релігійні переконання, система навчання й виховання впливають на здоров'я кожного індивіда та суспільства в цілому. Розглядаючи дві основні культурні парадигми, східну і західну, можна побачити відмінності у сприйнятті їхніми представниками таких категорій, як “здоров'я”, “хвороба”, “здоровий спосіб життя”, “шкідливі звички” тощо. Ці відмінності існують, наприклад, у відношенні до вживання алкоголю. На Сході вживання алкоголю є забороненим, на Заході – це давній елемент культури. Якщо ж взяти до уваги вживання наркотичних речовин, то тут ситуація прямо протилежна. Отже, здоров'я конкретного суспільства явище відносне, оскільки воно обумовлюється певними нормами, параметрами, підходами до визначення здоров'я.

На сьогодні дослідження проблеми здоров'я в етнокультурному аспекті проходять у рамках вивчення історії медицини й психології. Педагогічна ж складова даної проблеми залишається малодослідженою. Слід зауважити, що вивчення етнокультурних особливостей суспільного здоров'я дозволяє виявити й проаналізувати життєдіяльність людини, її адаптацію до сучасних умов індустріального суспільства, вплив виховних традицій на формування культури здоров'я кожної особистості.

Важливим компонентом у формуванні суспільного здоров'я є проведення просвітницької роботи серед населення. Зокрема необхідним видається виважена поінформованість громади про проблеми суспільного здоров'я, формування громадської думки щодо пріоритетності здорового способу життя. У цьому контексті ключовою ланкою у формуванні навичок здорового способу життя людини виступає педагогіка здоров'я, оскільки саме у дитячому і підлітковому віці легше виховати дбайливе ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Тобто у цей період закладаються основи майбутньої життєвої позиції людини, формуються ціннісні орієнтири. Саме у стінах школи діти проводять значну частину свого часу, що дає можливість реалізовувати низку заходів із питань збереження здоров'я, профілактики шкідливих звичок, загартування та поліпшення фізичного розвитку особистості.

Зазначимо, що невід'ємною частиною соціалізації дитини є соціалізація її здоров'я. Це означає, що вона не лише наслідує дорослих, але й

відповідно до своїх пізнавальних можливостей адаптує та відтворює події та моделі поведінки у щоденному житті. Тобто дитина є не тільки реципієнтом (як зазвичай це сприймається), а ще й ініціатором діяльності здоров'язбереження.

Тому завданням педагогіки здоров'я є формування і розвиток фізичного, психічного, соціального і морального здоров'я особистості зі стійкими переконаннями та системою знань про здоров'я і здоровий спосіб життя, залучення учнів до здоров'язберігаючої діяльності школи, що допоможе їм самореалізуватися у дорослому житті.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, суспільне здоров'я є соціально-економічною й педагогічною категорією, яка пов'язана із соціальними умовами життя спільноти, її орієнтацією на здоровий спосіб життя. Вивчення проблеми суспільного здоров'я концентрується довкола дослідження соціально-економічних особливостей існування спільноти, їхніх культурних й виховних традицій, індивідуальних й групових уявлень про сутність цього феномену здоров'я.

Чільне місце у процесі формування культури здоров'я населення належить освітнім й просвітницьким установам, покликаних сформувати життєвий пріоритет здоров'я в особистості, виховати у неї стійку мотивацію на здоровий спосіб життя, уміння використовувати набуті знання у повсякденному житті.

Література

1. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" // ВВР України від 26 січня 1993 р. – № 4. – С. 19.
2. Агаджанян, Н.А. Экология человека: здоровье и концепция выживания. – М.: Изд-во РУДН, 1998. – 27 с.
3. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. Медицинская валеология. – Киев: Здоровье, 1998. – 247 с.
4. Венедиктов Д. Д. Социально-философские проблемы здравоохранения // Вопросы философии. – 1980. – № 4. – С. 14 – 24.
5. Горащук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). – Луганск: Альма-матер, 2003. – 388 с.
6. Дмитриева, Е. В. Социология здоровья: методологические подходы и коммуникационные программы. – М., 2002. – 224 с.
7. Казначеев, В. П. Здоровье нации, просвещение, образование. – Москва – Котрома: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1996. – 248 с.
8. Казначеев В.П., Казначеев С.В. Адаптация и конституция человека. М.: Научно-методическое объединение "Творческая педагогика", 1993. - 80 с.
9. Куинджи Н. Н. Валеология : пути формирования здоровья школьников: метод. пособ. / Н. Н. Куинджи. - М. : Аспект Пресс, 2000. - 265 с.
10. Ларионова, И. С. Здоровье как витальная ценность / И. С. Ларионова. – М., 2004. – 190 с.

11. Лисицин Ю. П. Здоровье населения и современные теории медицины. – М.: Медицина, 1982. – 328 с.
12. Лисицын Ю. П. Санология – наука об общественном здоровье и здоровом образе жизни. – М., 2001. – 231 с.
13. Лисицын Ю. П. Теоретико-методологические проблемы концепции общественного здоровья // Общественные науки и здравоохранение. – М: Наука, 1987. – С. 48 – 62.
14. Прохоров Б.Б., Горшкова И.Г., Тарасова Е.В. Условия жизни населения и общественное здоровье // Проблемы прогнозирования. – 2003. – № 5. – С. 127 – 139.
15. Прохоров Б.Б. Динамика социально-экономического реформирования в России в медико-демографических показателях // Проблемы прогнозирования. – 2006. – № 5. – С. 124 – 138.
16. Решетников А. В. Социология медицины (введение в научную дисциплину): руководство. – М. : Медицина, 2002. – 976 с.
17. Романовская Е.С. Социокультурные факторы и институциональные субъекты, детерминирующие здоровье населения // Вестник Челябинского государственного университета: Философия. Социология. Культурология. – 2011. – Вып. 22. – С. 153–160.
18. Рубцов А.В. Здоровье как социальная ценность // Экономика здравоохранения. – 2005. – № 1. – С. 16 – 21.
19. Столяров Г. С., Вороненко Ю.В., Голубчиков М. В. Статистика охраны здоровья: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 230 с.
20. Царегородцев Г. И. Общая патология человека и методология медицины // Вестник РАМН. – 1998. – № 10. – С. 41–45.